

Gub Jenő

Természet- és környezetvédelem

Kulcsszavak: védett területek; védett növényfajták; erdők szerepe, védelmük.

„De a kidöntött fenyők nem perelnek!
Csak törzsük helyébe nyilall az ég,
mint fellebbezője gaz ítéletnek,
melyek kivézik szálfák tömegét.”
(Gál Éva Emese)

A természetvédelem, a természet élő és élettelen tárgyainak a megóvása, fenntartása, szükség szerinti helyreállítása és bemutatása. A természetvédelem hatósági, tudományos, gazdasági, műszaki, kulturális és egyéb tevékenység, amely nem szűkíthető le csupán a ritkaságok megóvására. A természetvédelem tárgyai sokfélék, ezek közül itt kettőt emelnék ki: növények és növényritkaságok, valamint állatfajok. Növényfajok, növénytársulások, magányos fák, facsoportok, erdők, kertek, parkok, arborétumok, amelyek tudományos, kulturális vagy más közérdekű szempontból, környezeti jelentőségük, ritkaságuk, különlegességük miatt értékesek.

Vannak ugyanakkor hasznos, ritka vagy kipusztulással fenyegetett vadon élő állatfajok, és említést érdemelnek még a kiveszőben lévő háziasított állatfajták. Az ökoszisztémák legfontosabb komponensei a növénytársulások, mivel csak a zöld növények képesek kozmikus energiát felfogni és azt átalakítva más élőlények számára hasznosíthatóvá tenni. A zöld növények által termelt szerves anyag képezi közvetlenül vagy közvetve az ember és az állatvilág létalapját jelentő tápanyagot, és termelik az életet fenntartó oxigént.

A természetvédelem passzív és aktív tevékenység keretében valósul meg. A passzív természetvédelem legegyszerűbb formája, amikor nem okozunk kárt a természetben. Ilyenkor a védelem alá helyezett területeken a természeti folyamatokat szabadon engedik érvényesülni. Az aktív védelem az egyes védett fajok és életközösségek érdekében beavatkozik a folyamatokba, igyekszik elhárítani a káros hatású jelenségeket, és kedvező körülményeket biztosít a védett fajok szaporodásához és fenntartásához.

Országunkban egy igen körültekintően megszerkesztett környezetvédelmi törvény hivatott betartatni az erre vonatkozó szabályokat.¹ A törvény világos, sok szakasza rendelkezik a természeti környezet megóvásáról, a kihágásokat elkövetők, törvénysértők megbüntetéséről. Ennek ellenére a tapasztalatok szomorúak, és lehangelőek. Felvetődik bennem a kérdés, emlékszik még valaki egyáltalán erre a törvényre? És ha igen, ki tartja be? Ki védi nálunk a természetet a kevés elhivatott és megszállott, jó érzésű emberen, hatalom nélküli pedagóguson, a természet és környezetvédelmi szervezeteken,² alkalmazottakon, tagokon kívül? Kit büntettek meg védett növények tömeges letarolásáért, piaci árúvá züllesztéséért?

Évente többször megfordulok a Békás-szorosban, ahol minden alkalommal találkozom néhány gyerekekkel, akik füzetlapok közé préselt Havasi gyopárt (*Leontopodium nivale*) árulnak nyugodtan, nagy biztonsággal. A kolozsvári piacokon gátlástalanul árulják az illatos Henye boroszlánt (*Daphne cneorum*), Temesváron, de más városokban is, például Szovátn csokorszámra kínálják megvételre a Csillagos vad nárciszt (*Narcissus stellaris*). Székelyudvarhelyen vedrekből árulják a Zergeboglárt (*Trollius europaeus*). Ezek a növények hivatalosan, országosan védettek, de a természet pusztítása nem áll meg néhány növénynél. A Mezőhavas páratlanul szép andezit sziklaomlását, a Cserepeskőt régóta szétrobbantották, kőbányát nyitottak, ahol a kitermelés szünet nélkül folyik. 2001-ben ennek a helyzetnek a megoldására lakossági fórumot szerveztek, ahol minden hivatalos és nem hivatalos személy egyhangúlag a kitermelés leállítását mellett foglalt állást. Ez azonban csak annyira volt hatásos, hogy a kitermelés még jobban fokozódott.

A környezetvédelem világszintű fórumain sem jobb a helyzet, éppen ezért sürgős változtatásokra lenne szükség! Ehhez természetesen következetes, a gyakorlatban is működő jogi szabályzásra, természetvédelmi műveltségre, szépérzékre, a természet önzetlen szeretetére lenne szükség. A következőkben néhány a vidékünkön is előforduló, nagy értékű védett növényt fogok bemutatni. Romániában 54 növényfajt és alfajt nyilvánítottak a törvény által védettnek, melyek közül nálunk is megtalálhatóak egyesek.

A Csillagos nárcisz, Mezei vadnárcisz (*Narcissus stellaris*). Az amarilliszfélék (*Amarilliacae*) családjába tartozó nárcisz (*Narcissus*) nemzetségnek mintegy 22 faja él. Ezeket a kedves, szép növényeket a különböző hosszúságú, többnyire nagyon feltűnő, a porzókon kívül elhelyezkedő mellékpárta jellemzi. A nárciszfajok az Alpok déli nyúlványaitól a Földközi-tenger vidékén át Nyugat-Ázsiáig nedves, hegyi réteken tanyáznak. Ez a bojtos gyökerű, hagymás, földalatti szárú 2-6 milliméter széles, lándzsás levelű, szép fehér virágú növény állománya az utóbbi években erősen meggyérült. Felelőtlen emberek értelmetlenül pusztítják, letarolják, gyökerestől kitépik vagy éppen kiszántják. A csillagos nárciszt általában összekeverik az illatos, de mérgező kerti virággal, a Fehér nárcisszal (*Narcissus poeti-*

cus), melynek hófehér mellékpártája pirosas szegélyű. Persze a csillagos nárciszt is lehet kertben termesztani, mint bármelyik más nárciszfajták. A nárciszok régebben gyógynövénynek számítottak, virágjukat, de főleg hagymájukat használták orvosságnak, mivel gyengén bénító hatású alkaloidot, narcisszint tartalmaznak. A nép a vadnárciszt is mérgező növénynek tartja.

A Rigópohár, Boldogasszony papucs (*Cypripedium calceolus*). A kosborfélék (*Orchidaceae*) családjának Cypripedioideae alcsaládjába tartozó Rigópohár szépségénél és ritkaságánál fogva egyik legértékesebb, a védelmet méltán megérdemlő vadvirágunk. A kosborfélék különleges növények, szépségükkel már régen megigézték az embert, csodálattal tekintettek mindig rájuk. A növényvilág legnépesebb csoportja, 25.000 ezernél is több faj tartozik közéjük, amelyet a Föld valamennyi kontinensén megtalálunk. Formagazdagságuk minden képzeletet felülmúl, virágaik megporzása bonyolult mechanizmusok szerint meg végbe, csírázásuk élettana különleges, alkalmazkodásuk nagyon sok érdekes jelenséget mutat. A Rigópohárnak földalatti szára, rizomája van, valamint 1-2 virágú földfeletti szára. Az alsó levelek elliptikusak, érdes szőrösek. Virága tetszetős kinézetű, a lepellevelék 3-5 centiméter hosszúságúak, a mézajak sárga színű, nagy, 3-4 centiméteres felfújt és papucs alakban mélyen kiöblösödött, a többi lepellevelével vörös-barna. Ez a májusban nyíló, ritka virág vidékünkön a Zoltán-fennsíkon fordul elő, mindössze néhány példányban. Kevesen ismerik, a növény nagy szerencsésjére.

Kockásliliom, Kotulilium vagy Erdei liliom (*Fritillaria meleagris*). A liliomfélék (*Liliaceae*) családjába tartozik, egyike legszebb vadvirágainknak. Gyökere bojtos, hagymás földalatti szára húsos pikkelylevelekből áll, föld feletti szára alacsony, kevés levelű. Csodaszép virágai 3-4,5 centiméter hosszúak, bókolóak, a lepellevelék rózsaszínes vörösésbarnák, sakktablaszerűen kockázottak, innen kapta a nevét is. Nedves réteken, ligeterdőkben április-májusban virágozik. Ez a ritka növény nálunk is előfordul, a szovátai Vizerdeje nevű részen.

Nem csak egyes növények érdemelnek védelmet, hanem egész növénycsoportok vagy nagyobb kiterjedésű élővilágok, mint amilyenek például az erdők. Nagy kiterjedésű erdők vannak a világ számos pontján, gondoljunk csak az esőerdőkre vagy a tajgai fenyvesekre. Szerényebb, de azért jelentős mennyiségű fakészlettel rendelkeznek a mérsékelt övi lombhullató és örökzöld erdők, ahová a mi kis térségünk erdősegei is tartoznak.

Közép-Európában a bányászat fellendülésével már a 13. századtól a faszénégetéssel és üveghuták kialakulásával fokozott erdőirtás kezdődött. 1426-ban Zsigmond király eltiltotta az erdőtalaj szántóföldé alakítását. Az 1565-ben kiadott *Constitutio Maximiliana* nevű királyi rendelet korlátozza az erdei legeltetést, és megtiltja a magfák kivágását, így kívánja megoldani az erdőfelújítást. 1769-ben Mária Terézia adott ki erdőrendtartást, mely szerint meg kell kezdeni a mester-

séges erdőtelepítést. Minden ház lakosát évente legalább húsz fa ültetésére kell kötelezni. Az egyes vármegyékben csemetekerteket, fanevelőket kellett létesíteni, hogy a kiültetésre alkalmas csemetéket a lakosoknak onnan ingyen adják.

Az 1800-as években divattá vált a hamuzsírőzés (kálium-karbonát készítés), amelyet puskapor- és üvegyártás céljából készítettek.³ Ez a tevékenység sok helyen, például a Kis-Küküllő felső folyása mentén is az erdőket súlyosan károsította, valósággal kiirtotta. Érdekes megfigyelni, hogy ebben az időben Krámer György tábori orvos, botanikus, már arról írt, hogy a tüdőbaj a legfátlanabb területeken pusztít. Maga Széchenyi István is igen fontos feladatnak tekintette az erdőtelepítést.

A felvázolt példákban is kitűnik, hogy a századok folyamán az emberek tisztában voltak vele, hogy az erdő az élet fenntartója, sokhasznú, felbecsülhetetlen értéket képvisel, melynek védelmére szükség van. Elsősorban az élet fenntartásához nélkülözhetetlen oxigént termeli. Minden zöld levél egy parányi kémiai laboratórium, a vegyi folyamatok sokaságának helye, ahol a csodálatos fotoszintézis eredményeként az oxigén keletkezik. A zöld levél másik produktuma a szerves anyag, mely az oxigén mellett az élő szervezetek létalapja. Az erdő óriási nyersanyagforrás, az ipar nagy kincse, de paradox módon ez beláthatatlan veszéllyel is járhat. Manapság az erdők felhasználásának 80%-a gazdasági célú.

Az erdő sokféle növény- és állatfaj élettere, laktere. Pusztulása, pusztítása életközösségek megsemmisítését vonja maga után, ami ugyancsak helyrehozhatatlan következményekkel járhat. Az erdeink számos gyógynövénye ugyancsak díjmentesen kínálja magát, a betegségek megelőzéséhez, leküzdéséhez. Igen jelentős az erdő időjárás befolyásoló szerepe is. A szelet megfékezi, az eróziót megakadályozza, véd az árvizek ellen. Mikroklimája kedvező, csökkenti a hőmérséklet-ingadozásokat. Erdő nélküli területeken mindig erősebb a szél, pusztítóbbak a fagyok. Bizonyításként hozunk fel egy közeli példát. Szovátán, a Szováta-vize völgyében, ahol az erdőket nagyrészt kiirtották, hatalmas vágott területek, csupasz hegyoldalak vannak. Az 1970-es árvíz idején itt a patak kiöntött, hatalmas károkat okozva. Ugyanakkor, a Sebesd-patak, amelynek a völgyében a hegyoldalakat még erdők borították, ki sem lépett a medréből! A fejlődés erdő nélkül nem fog menni.

Jegyzetek

1. Lásd erre vonatkozóan: *Hivatalos Közlöny*, 1995. december 30, 304 sz. Ezt 2000-ben újrapublik.
2. Ilyen például a Marosvásárhelyen lévő Milvus.
3. Egy mázsa fából mindössze 5-6 dekagramm hamuzsírhoz jutottak.